

Moninaistuva väestö ja ikääntyminen

Sirpa Wrede^{1,2}, Marja Tiilikainen³ & Päivi Vartiainen⁴

¹*Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö*

²*Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto*

³*Siirtolaisuusinstituutti*

⁴*Tampereen ammattikorkeakoulu, Pedagogiset ratkaisut*

Muuttoliikkeisiin ja liikkuvuuteen sekä talouden globalisaatioon liittyvä väestön moninaistuminen muuttaa Suomessa asuvaa väestöä ja sen tarpeita monin tavoin. Siirtolaisuuden seurauksena sekä palveluiden käyttäjät että palveluissa työskentelevät ovat äidinkieleltään, uskonnoiltaan ja kulttuuriltaan aiempaa heterogeenisempi joukko, mikä vaikuttaa palveluiden kehittämiseen. Tämä on ilmeistä etenkin suurimmissa kaupungeissa: esimerkiksi joka viides vantaalainen on muunkielinen eli puhuu muuta kuin Suomen kansalliskieliä, eli suomea, ruotsia tai jotain kolmesta saamen kielestä. Viittaamme muunkieliseen väestöön myös termillä siirtolaistaustainen, koska heistä suurin osa on lähtöisin Suomen ulkopuolelta. Täysin päällekkäisistä ryhmistä ei ole kyse: kasvava joukko muunkielisiä on syntynyt Suomessa Suomen kansalaisina, toisaalta osa siirtolaistaustaisista puhuu äidinkielenään suomea.

Muunkielisen väestön määrä havainnollistaa väestömuutosta. Kuntaliiton (2020) ennusteen mukaan muunkielisten lukumäärä vähintään kaksinkertaistuu tulevina vuosina etenkin Etelä-Suomen suurissa kaupungeissa. Väestön monikielistyminen keskittyy etenkin kaupunkeihin, tosin väestön moninaistumista tapahtuu myös maaseudulla, jos työmahdollisuuksia on tarjolla.

Vanhuspalvelujen työvoiman moninaisuus ja työelämän epätasa-arvo

Vanhuspalveluissa väestön moninaistuminen alkoi näkyä ensimmäiseksi työvoimassa, sillä vanhustenhoitoon on aktiivisesti rekrytoitu siirtolaistaustaista työvoimaa 2000-luvun alkuvuosista lähtien sekä koulutus- että työllisyyspoliittisin toimin. Työvoimapulasta kärsivän alan toimijat, etenkin yksityisellä sektorilla, ovat etsineet työvoimaa myös ulkomailta.

Vanhuspalveluiden työvoiman moninaistuminen ei kuitenkaan ole tapahtunut ilman ongelmia. Jo varhaisimmat tutkimukset nostivat esiin siirtolaistaustaisten työntekijöiden kohtaaman institutionaalisen rasismin (Laurén & Wrede 2008). Organisaatiot eivät ole kiinnittäneet riittävästi huomiota siirtolaistaustaisten työntekijöiden tasavertaiseen asemaan työyhteisöissä. Ongelmatilanteita on pyritty ratkomaan tarkemmilla säännöillä ja siirtolaistaustaisiin työntekijöihin kohdistuvalla perehdyttämällä miettimättä, millaisia muutospaineita työvoiman moninaistuminen luo vanhuspalvelujen organisaatioiden kehittämiseksi.

Siirtolaistaustaiset työntekijät kohtaavat suoranaista syrjintää, mutta heidän asemaansa heikentävät myös monenlaiset rakenteelliset tekijät (Laurén & Wrede 2008; Wrede ym.

2020). Suomen kielen äidinkielen tasoiselle hallinnalle rakentuva työkuluttuuri marginalisoi muunkielisiä. Esimerkiksi hoidon ja hoidon dokumentaatio perustuu teksteille ja monimutkaisille suomenkielisille tietojärjestelmille. Mikäli muunkielisten tilannetta ei huomioida tällaisia työkäytäntöjä kehitettäessä, monet heistä päätyvät kapeisiin työrooleihin, joissa on vaikea päästä vaativampiin tehtäviin. Esimiehet olettavatkin usein siirtolaistaustaisten sijoittuvan lähinnä suorittaviin ja avustaviin tehtäviin (Näre 2013). Ei ole yllättävää, että tilastot kertovat siirtolaistaustaisten tuskin koskaan etenevän esimiestehtäviin. Tilastokeskuksen tietojen mukaan vuonna 2016 Helsingissä työskentelevistä kaikista esimiestason hoitajista vain yksi prosentti oli siirtolaistaustaisia. Lähihoitajista tämä osuus oli 15 prosenttia siten, että sosiaalipalveluissa heidän osuutensa oli 17 ja terveydenhoidossa vain 11 prosenttia. Hoiva-avustajista jo 24 prosenttia oli siirtolaistaustaisia; osuus on paljon suurempi kuin siirtolaistaustaisten osuus Helsingin työllisestä työvoimasta, joka oli tuolloin 11 prosenttia. (Wrede ym. 2020.)

Etenkin siirtolaistaustaisia nuoria tyttöjä ohjataan muita useammin lähihoitajakoulutukseen, välillä riippumatta omasta kiinnostuksesta tai koulumenestyksestä (Kurki 2019). Työllistämistoimissa etenkin siirtolaistaustaisia naisia ohjataan hoitoalan avustaviin töihin. Vanhuspalvelut ovat osin muuttumassa maahanmuuttajatyöksi, jonka eriarvoistuvaa työnjakoa leimaa monien siirtolaistaustaisten muita kapeammat työroolit, ammatilliset umpiperät ja työehtojen eriytyminen. Viimeksi mainittuun liittyy esimerkiksi sijaisena tai määräaikaisuuksissa toimiminen muita useammin. Esimiesten ehkä tiedostamattomatkin odotukset muita suuremmasta joustavuudesta heikentävät siirtolaistaustaisten asemaa (Wrede ym. 2020).

Esimerkiksi Filippiineiltä rekrytoitujen sairaanhoitajien kokemukset Suomessa todistavat sekä rakenteellisen syrjinnän että työyhteisöjen eriarvoistavien käytäntöjen olemassaolos-

ta. Etenkin pätevyöitymisreitin puutteellisuus näyttäytyy syrjivänä rakenteena, joka hukkaa filippiiniläisten sairaanhoitajien koulutusta ja osaamista sekä tuottaa etnisiä hierarkioita. Filippiineiltä on rekrytoitu satoja sairaanhoitajia hoiva-avustajan tehtäviin yksityisiin hoivakoteihin. Tutkimusten mukaan sairaanhoitajien tavoitteena on saada tutkintonsa tunnustetuksi ja päästä tekemään Suomessa koulutetaan vastaavaa työtä. (Vartiainen 2019.) EU/ETA-alueen ulkopuolella kouluttautuneiden sairaanhoitajien pitäisi käytännössä opiskella iso osa suomalaisesta sairaanhoitajan tutkinnosta. Tämä on erityisen hankalaa niille, joiden oleskelulupa perustuu työpaikkaan. Siksi monet ulkomailta suorarekrytoidut sairaanhoitajat pysyvät avustavissa töissä.

Työyhteisöissään filippiiniläiset sairaanhoitajat voivat jäädä syrjään. Tutkimusten mukaan (Vartiainen, Koskela & Pitkänen 2018; Vartiainen 2019) filippiiniläisiltä odotetaan työyhteisössä usein lähes täydellistä suomen kielen taitoa ja suomalaisiksi koettujen tapojen tuntemista. Kun he eivät vastaa täysin näitä odotuksia, heidät koetaan ensisijaisesti etnisenä ja stereotypoitetuna ryhmänä. Heidän oletetaan olevan hymyileviä ja nöyriä työnteekijöitä, joille vanhusten hoivaaminen on kutsutus. Sopeutuvuutta on paikoin käytetty hyväksi teettämällä filippiiniläistyöntekijöillä esimerkiksi palkatonta ylityötä.

Filippiiniläistaustaisten sairaanhoitajien epätasa-arvoiseen asemaan työyhteisöissä vaikuttaa myös heidän koulutuksensa ja ammattiroolinsa välinen ristiriita. Työpaikoilla ei aina tiedetä, mitä näiltä korkeasti koulutetuilta, mutta avustavissa tehtävissä toimivilta voi tai saa vaatia. Tästäkin syystä heidän ammattitaitoaan jää käyttämättä vanhuspalvelutyössä. Lähimmäisensä kouluttautuneiden filippiiniläisten asema yhteiskunnassa on heikompi kuin Suomessa kouluttautuneiden ulkomaalaistaustaisten tai virolaisten. Etenkin jälkimmäiset mielletään usein välikategoriaksi ulkosuomalaisten ja kantasuomalaisten välissä.

Siirtolaistaustainen ikääntyvä väestö

Siirtolaistaustainen väestö on ikärakenteeltaan nuorempaa kuin muu väestö. Suomi on kuitenkin ollut maahanmuuttomaa niin pitkään, että 50 vuotta täyttäneiden siirtolaisten lukumäärä kasvaa. Eniten tähän ikäryhmään kuuluvia, lähes 20 000, löytyy venäjänkielisten piiristä, jolle suunnattu kysely (Kempainen ym. 2020) osoittaa, että Suomessa muhii uudenlainen ja syvä köyhyys. Useampi kuin kaksi kolmesta 50 vuotta täyttäneestä venäjänkielisestä kertoi tutkimuksessa kotitaloutensa toimeentulon olevan hankalaa. Toimeentulovaikkeudet korostuivat yli 64-vuotiaiden joukossa. Heistä yli puolet oli saanut toimeentulotukea ja noin 70 prosenttia asumistukea. Jopa 43 prosenttia yli 64-vuotiaista miehistä oli turvautunut ruoka-apuun viimeksi kuluneen vuoden aikana. Kun tähän lisätään pitkäaikaissairauksien, masennusoireiden ja yksinäisyyden tunteen yleisyys, voidaan suurta osaa ikääntyvistä venäjänkielisistä pitää varsin huono-osaisina. Tilanteen taustalla on monella Suomessa usein lyhyeksi ja repaleiseksi jäänyt työura, kielitaidon rajallisuus ja vähäiset Suomeen kiinnittyvät verkostot.

Venäjänkielisten tilannetta helpottaa kieliryhmän koko ja sille jo osin suunnatut oma-kieliset palvelut, vaikka esimerkiksi digipalveluissa harvoin huomioidaan siirtolaistaustaisten erityistarpeita. Venäjänkielisten siirtolaisten lähtömaat sijaitsevat lähellä, mikä mahdollistaa palvelujen käyttämisen siellä suhteellisen edullisesti. Läheisyys helpottaa yllärajaista yhteydenpitoa myös sukulaisiin.

Somalia puhuvan väestön piirissä ikääntyneiden osuus kasvaa vähitellen, mutta on edelleen pieni venäjänkielisiin verrattuna: vuoden 2019 lopussa taustaltaan somalialaisia 50 vuotta täyttäneitä oli Suomessa lähes 1900 henkeä, mikä on alle 9 prosenttia somalitaustaisen väestön kokonaismäärästä (vajaa 22 000 henkeä). Somalinkiellisen väestön suhteellinen nuoruus heijastelee lyhyempää maahanmuuttohistoriaa ja pakolaistaustaa: ikääntyneet harvemmin läh-

tevät rasittaville, yli rajojen ulottuville pakolaismatkoille.

Pakolaisuuden kokemukset ja elämä uudessa ympäristössä heijastuvat monin tavoin ikääntyvien kokemuksiin. Somaliassa vanhukilla on perinteisesti ollut arvostettu asema omassa yhteisössään, mutta Suomessa he saattavat kokea tarpeettomuutta sosiaalisten suhteiden ja roolien muututtua (Mölsä & Tiilikainen 2008). Palvelujen käyttöä vaikeuttaa yhteisen kielen puute ja erityisesti ikääntyneiden somalinkielisten naisten kohdalla luku- ja kirjoitustaidottomuus. Lisäksi palvelujen käyttöön liittyy kulttuurisia tekijöitä kuten perheen tärkeä rooli sairaiden ja vanhusten hoidossa: perheiden toiveena on yleensä huolehtia vanhuksista kotona, ja ajatus suomalaisesta palvelutalosta tuntuu monista lähinnä heitteillejätöltä. Saatavilla olevat kotihoidon tukipalvelut kannattaakin selvittää perheille huolellisesti vanhusten hyvinvoinnin ja omaisten jaksamisen tukemiseksi. Vaikka omaishoito voi monelle perheelle olla luonteva valinta, perheiden tilanteet vaihtelevat, ja kunnan tulee lähtökohdaisesti tarjota myös siirtolaistaustaisille perheille samat hoivaan liittyvät palvelut kuin muillekin kuntalaisille.

Myös sairauksiin ja parantamiseen liittyy kulttuurisia merkityksiä ja tapoja, jotka vaikuttavat terveyspalvelujen käyttöön. Somaliassa varttunut sukupolvi luottaa mielenterveyden häiriöissä mieluummin perinteisiin ja uskonnollisiin kuin biolääketieteen hoitomenetelmiin, ja verrattuna suomalaisiin ikätovereihin somalinkielliset ikääntyneet käyvät huomattavasti vähemmän ennaltaehkäisevissä terveys-tarkastuksissa (Mölsä, Tiilikainen & Punamäki 2017). Somalinkiellisiä asiantuntijoita ja avainhenkilöitä tulisi hyödyntää terveystietouden edistämässä.

Moninaisuus yhteiskuntapolitiikan lähtökohdaksi

Edellä esitetyt havainnot ja tutkimustulokset osoittavat väestön kielellisen, uskonnollisen

ja kulttuurisen moninaistumisen edenneen Suomessa jo pitkälle, eikä sitä voi yhteiskuntapolitiikassa enää pitää erilliskysymyksenä. Vanhuspalvelujen osalta on tarkasteltava erityisesti moninaistumisen luomia palveluihin liittyviä ongelmia. Tarkastelut voivat auttaa tunnistamaan uusia palvelu- ja kehittämistyön tarpeita.

Kielellisten, uskonnollisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen on avainasia yhteiskunnallisesti ja ihmisten elämässä. Kansalliskielien rinnalla puhutaan jo maaseutukunnissakin kymmeniä eri kieliä ja etelän kaupungeissa yli sataa. Myös uskontokuntia on paljon aiempaa enemmän. Tärkeää on myös perheinstituutioon liittyvän moninaisuuden sekä perhesiteisiin liittyvien kulttuuristen arvojen huomioiminen palvelujen laadun näkökulmasta. Arvojen huomioimisessa oleellista on kunkin henkilön ja hänen läheistensä toiveiden kuunteleminen, ei ryhmäkohtaiset oletukset.

Oikeus perheeseen on perustavaa laatua oleva ihmisoikeus. Perheenyhdistäminen ymmärretään Suomen lainsäädännössä varsin kaipaasti. Korkeat tulorajat sekä ylisukupolvisten siteiden ja elämäntulkujen moninaisuuden tunnustamatta jättäminen rajaavat monien Suomessa asuvien oikeutta perheeseen sekä

huolenpidon antamiseen ja saamiseen (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016). Siirtolaisten perheeseen liittyvien oikeuksien jäädessä toteutumatta heidän läheisiteensä kärsivät. Kuntapolitiikassakin pitäisi huomioida siirtolaistaustaisen väestön oikeus perheeseen myös yllirajaisia perhesiteitä kunnioittaen ja tukien.

Muuttoliikkeisiin liittyvän eriarvoisuuden torjumiseksi on ensiarvoisen tärkeää, että henkilökohtaisten kielellisten, uskonnollisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen rinnalla ymmärretään ihmisten oikeus perheeseen ja yhteisöllisyyteen. Näiden oikeuksien toteutuminen vanhuspalveluissa ja sosiaaliturvassa edistäisi Suomessa kehitystä kohti moninaisuutta arvostavaa ja tukevaa yhteiskuntaa. Samaan aikaan on muistettava, että siirtolaistaustaisten tarvetta palveluihin ei voi sysätä perheelle, vaan heille on turvattava yhdenvertaiset palvelut kuten muillekin kuntalaisille.

Yhteydenotto:

Sirpa Wrede, professori, Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön varajohtaja
Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikkö
Valtiotieteellinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
sirpa.wrede@helsinki.fi

Kirjallisuus

- Fingerroos, O., Tapaninen, A. & Tiilikainen, M. (toim.) (2016). *Perheenyhdistäminen – Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- Kempainen, L., Olakivi, A., Kouvonon, A., Safarov, N. & Wrede, S. (2020). *Yli 50-vuotiaat venäjäkieliset Suomessa: Terveys, osallistuminen, palvelut ja digiteknologioiden käyttö: Havaintoja CHARM-kyselystä*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 138. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kuntaliitto (2020). Väestönkehitys C-23 kaupungeissa. Haettu 11.11.2020 osoitteesta: https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/MDI_V%3C3%A4est%3C3%B6nkehitys-maahanmuuttajat-vieraskieliset%2020200519.pdf.
- Kurki, T. (2019). *Immigrant-ness as (mis)fortune?: Immigrantisation through integration policies and practices in education*. Helsinki Studies in Education 40. Helsinki: University of Helsinki.
- Laurén, J. & Wrede, S. (2008). Immigrants in care work: ethnic hierarchies and work distribution. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration*, 3 (3), 20–31.
- Mölsä, M. & Tiilikainen, M. (2008). Somalialaisten maahanmuuttajien ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksia Suomessa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 45 (1), 59–73.
- Mölsä, M., Tiilikainen, M. & Punamäki, R. (2017). Usage of healthcare services and preference for mental healthcare among older Somali immi-

- grants in Finland. *Ethnicity & Health*, 24 (6), 607–622.
- Näre, L. (2013). Ideal Workers or Suspects? Employer's Politics of Recognition and the Migrant Division of Care Labour in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 3 (2), 72–81.
- Vartiainen, P., Koskela, M. & Pitkänen, P. (2018). *Sairaanhoitajia Filippiineiltä. Näkökulmia kestävään kansainväliseen rekrytointiin*. Tampere: Tampere University Press.
- Vartiainen, P. (2019). *Filippiiniläisten sairaanhoitajien polut Suomeen: Tutkimus oppimisesta ja työyhteisö-integraatiosta kansainvälisen rekrytoinnin kontekstissa*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 18, kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Wrede, S., Näre, L., Olakivi, A. & Nordberg, C., (2020). Neoliberal 'flexibility' and the discursive incorporation of migrant labour in public eldercare in Finland. Teoksessa Piper, N. & Mora, C. (toim.), *The Palgrave Handbook of Gender and Migration: Global Perspectives*. London: Palgrave Macmillan. (hyväksytty julkaistavaksi).
- Lukuvinkkejä**
- Fingerroos, O., Tapaninen, A. & Tiilikainen, M. (toim.) (2016). *Perheenyhdistäminen – Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- Kemppainen, L., Olakivi, A., Kouvonen, A., Safarov, N. & Wrede, S. (2020). *Yli 50-vuotiaat venäjänkieliset Suomessa: Terveys, osallistuminen, palvelut ja digiteknologioiden käyttö: Havaintoja CHARM-kyselystä*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 138. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Olakivi, A. (2018). Siirtolaistaustaiset hoitotyöntekijät ja julkisten puhetapojen valta. Liikkeessä yli rajojen -blogi. Saatavilla osoitteessa: <https://liikkeessaylirajojen.fi/siirtolaistaustaiset-hoitotyöntekijat-ja-julkisten-puhetapojen-valta/>.
- Vartiainen, P. (2019). *Filippiiniläisten sairaanhoitajien polut Suomeen: Tutkimus oppimisesta ja työyhteisö-integraatiosta kansainvälisen rekrytoinnin kontekstissa*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 18, kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Wrede, S. & Nordberg, C. (2010) *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Gaudeamus.